

ШУМПЕРІАНСЬКИЙ ВИД АКТИВНОСТІ - В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Розглядається шумпетеріанський вид економічної активності, доводяться переваги інноваційної парадигми економічного зростання та розвитку, розробленої Й.Шумпетером, пропонується Україні запровадити доктрину випереджаючого розвитку шляхом активізації ролі держави та переходу до інноваційного розвитку.

Ключові слова: *інноваційна парадигма, інноваційний процес, економічне зростання, економічний розвиток, нові комбінації, підприємець - новатор, купівельна сила.*

Й. А. Шумпетер - видатний економіст і соціолог - посідає особливе місце в загальній течії неокласики. Його вважають одним із найоригінальніших мислителів ХХ ст., який увійшов в історію економічної і соціологічної наук як засновник сучасних напрямків в економічній і соціологічній теоріях/

Праці Шумпетера знаменували принциповий поворот у традиційному аналізі капіталізму, замінивши ідею рівноваги ідеєю руху. Вони стимулювали вчених по новому подивитись на капіталістичну систему, конкуренцію, монополію, цикли, прибуток і кредит. Створюючи теорію економічної динаміки з її "вічним двигуном" - підприємництвом, Шумпетер доводить, що втілити його в життя можуть тільки люди, яких він називає підприємцями. Підприємництво, на думку Шумпетера, - це, перш за все, інновації та їх практичне втілення.

Вивчаючи сутність і фактори економічного розвитку, Й. Шумпетер ставить у центр уваги не "кількісне економічне зростання", а "якісний розвиток", досягти якого можливо, як вважає вчений, при постійній зміні у використанні нових виробничих ресурсів. Аби економіка отримала динамічний розвиток, потрібно, як він писав, "здійснення нових комбінацій" [1, с.132-133], а саме: 1) виготовлення нового, тобто ще не відомого споживачам, блага або поліпшення якості існуючих благ; 2) запровадження нових способів виробництва або комерційного використання існуючих товарів; 3) відкриття й освоєння нових ринків збуту; 4) освоєння нових джерел отримання сировини або напівоброблених товарів; 5) здійснення реорганізації в галузі й створення промислової організації нового типу.

Для реалізації нових комбінацій підприємцю необхідна купівельна сила, яка не надається йому автоматично як виробнику у процесі кругообороту

в формі доходу від продукту попереднього періоду. Якщо підприємець випадково володіє купівельною силою заранне - і якщо це відбувається, то тільки як наслідок попереднього розвитку, - він повинен її у будь-кого "позичити". Не можна стати підприємцем, не ставши попередньо боржником. Він стає боржником у силу необхідності, яка притаманна процесу розвитку. Перетворення в боржника є самою суттю явища, а не аномалією, не прикрою подією, яка викликана випадковими обставинами. Перша потреба підприємця є потреба в кредиті [2, с. 174-175]. Підприємець використовує кредит як фактор розвитку для нових комбінацій інноваційного характеру, а не для погашення боргів.

Розкриваючи економічний розвиток капіталістичного суспільства, Шумпетер сформулював динамічну концепцію циклу, в якій циклічність розглядається як закономірність економічного зростання. Остання знаходить свій прояв через відхилення економіки від стану рівноваги. Така форма розвитку економіки має сходинковий вигляд, у силу цих обставин інноваційний розвиток також здійснюється скачкоподібно. Нововведення виводять економіку з рівноваги і стимулюють надходження капіталовкладень у нові технології. Проте, відповідно до теорії Шумпетера, сама циклічна динаміка не може бути порушеною і матиме місце у майбутньому разом із економічними кризами.

Шумпетер уводить поняття ефективна конкуренція й ефективна монополія: конкуренція ефективна, якщо економічний прибуток отримується за рахунок економії витрат, підвищення якості продукції та розширення асортименту, коли вона базується на нововведеннях і ефекті масштабу виробництва, а не на праві власності.

Основні ідеї Шумпетера у цьому відношенні

були широко затребуваними економістами і соціологами у другій половині ХХ ст. у результаті "ефекту радянського Супутника" і не втратили своєї актуальності до сьогодні. У результаті цієї епохальної події - виводу в СРСР на орбіту першого в світі штучного супутника Землі - "інноваційний ланцюжок Шумпетера" ("винахід - впровадження - розповсюдження") був трансформований на Заході з врахуванням радянського досвіду у формулу: НДДКР - винахід - запровадження - розповсюдження - економічне зростання і розвиток". З цієї пори винахід, який нерідко був просто "очікуваним" і "випадковим" елементом у інноваційному розвитку, перетворився на плановий і фінансований компонент у рамках наукових досліджень і розробок, які підтримуються державою і приватним бізнесом з метою реалізації шумпетерського висновку про "конструктивне руйнування".

Дивергенція, яка продовжується між економічною наукою і господарською практикою, стимулює нас постійно повертатися до праць Шумпетера, в яких підприємцю відведено центральне місце в економічному зростанні та розвитку. У цьому контексті автор проводив чітку розмежувальну лінію між постаттю підприємця-новатора як головного рушія економічного прогресу і "просто бізнесмена", який діє в рамках традиційного економічного кругообігу. На його думку, останній може претендувати на звання підприємця лише в тому випадку, якщо він дає інноваційні відповіді на виклики сучасності, а не продовжує займатися рутинною діяльністю з виробництва товарів і надання послуг. Головна функція шумпетерівського підприємця полягає в тому, щоб "виробляти нові речі або робити речі, які вже робляться, новим (інноваційним) шляхом" [3, с.412].

На основі всебічного аналізу історичної еволюції підприємництва Шумпетер виділяє три стадії динамічної підприємницької діяльності, які характеризуються постійним порушенням рівноваги: перша - великі витрати на інновації та ніякого доходу; друга - реалізація інновацій перетворює підприємця в монополіста, і при цьому отримується високий монопольний прибуток; третя - в галузь приходять конкуренти, ціни падають, монопольний прибуток зникає. Треба починати все спочатку.

При визначенні змісту підприємництва Шумпетер виходить з того, що в індустріальну епоху виробництво являє собою певну комбінацію сил і засобів. Завдання ж підприємця полягає в тому, щоб своєчасно і правильно об'єднати їх у своїй інноваційній діяльності. Згідно з системою поглядів Шумпетера, нові ризиковані підприємства

- "більш вагомі у здійсненні "нових комбінацій", ніж давно засновані фірми" [4, с.430]. Він багаторазово підкреслював у своїх працях, що інновація є дітищем підприємництва, а підприємець - творцем і автором інновацій. Ним же сформульовано і введено в науковий обіг поняття "інноваційний процес", який пізніше отримав назву "інноваційного ланцюжка Шумпетера": "винахід - запровадження - розповсюдження (дифузія)".

Підприємництво в науковій інтерпретації Шумпетера не має нічого спільного з так званім паперовим підприємництвом, яке набуло широкого розповсюдження в усьому світі в кінці ХХ ст., у тому числі і в пострадянському просторі в період приватизації, під прикриттям якої здійснювалося тотальне пограбування загальнонародного багатства у більшості "суверенних" уламків СРСР. Сутність "паперового підприємництва" - улюбленого заняття економічних еліт у наші дні - зводиться до концентрації виробництва і капіталу за рахунок придбання, злиття і поглинання.

Хто вони, реальні підприємці, в науковому розумінні Шумпетера? Перш за все шумпетерський підприємець - це людина особливого типу, з особливим господарським настроєм і особливою трудовою мотивацією, це невтомний поборник інноваційного шляху економічного розвитку. Він відрізняється від "просто господаря" поведінкою і мотивами виробничої діяльності, своїм інтелектом і світоглядом, інтуїтивним відчуттям і вольовими якостями. На думку Шумпетера, підприємець у своїй господарській діяльності вибирає "ліпший із можливих варіантів", "просто господар" - "найбільш вигідний зі звичних, які випробувані на досвіді" варіантів. Підприємець "будує дорогу", "пливе проти течії; "просто господар" - "іде готовою дорогою", "пливе за течією". "Новизна завжди пов'язана з ризиком, більшість продуцентів не наважується на нього" [5, с.232], - писав Шумпетер. Цілком зрозуміло, що економічна "еліта" України (у результаті специфіки її формування в період масової "прихватації" країни) жодною із перерахованих якостей не володіє. Це відіграло суттєву роль у тому, що Україна, яка серед республік СРСР була однією із найрозвиненіших, не тільки не ввійшла до розвинених країн світу, а й пасе задніх.

Потрібно врахувати і те, що із двох можливих шляхів розвитку - мальтузіанського та шумпетеріанського, які стали панівними після Другої світової війни в сучасному світі, Україні було нав'язано перший з них, що призначений для знищення потенційних конкурентів західних країн, які належать до "золотого мільярда", і перетворення їх у постійних постачальників

дешевої сировини, без якої не може існувати сьогодні "цивілізований капіталізм". У цьому виборі для України чітко видно подвійні стандарти американського економічного мейнстріму. Останній пропонує для внутрішнього споживання й на експорт два принципово протилежні види економічної діяльності - шumpетеріанський і мальтузіанський. Перший з них пропонується розвиненим країнам, другий нав'язується решті країн світу, яким відведено роль придатку сучасного транснаціонального капіталізму.

Унаслідок такої запрограмованої спеціалізації розвитку країни "центра" або "ядра" внаслідок здійснення шumpетеріанської економічної активності отримують постійно зростаючу віддачу, а технологічні зміни в них сприяють зниженню вартості і відкривають можливість для отримання технологічної ренти, яка, в принципі, може розподілятися між капіталістами, робітниками і урядом. З іншого боку, "периферійні" країни після проходження певної точки у своєму розвитку за мальтузіанською траєкторією неминуче наражаються на зростання витрат на одиницю продукції. Це - головний вмонтований в економіку країн-експортерів сировини механізм, який не дозволяє їм вирватися з пастки бідності за відсутності національного виробничого сектора і веде до соціально-економічної поляризації багатих і бідних країн [6].

Однак Україна, йдучи 20 років шляхом мальтузіанства, стрімко втрачає свою здатність до відтворення державного суверенітету і замість обіцяного повернення до "цивілізованої" Європи на правах рівноправного партнера прийшла до історичного глухого кута, з якого доведеться вибиратися не одному поколінню наших співвітчизників.

Згідно з сучасними економічними теоріями, темпи і якість економічного зростання залежать від багатьох факторів. Це і вихідний рівень розвитку країни та культурний стан населення, і наявність передових технологій та розвинених інститутів, геополітична ситуація і політичні рішення владних структур, наявність реальної демократії і т. ін. Співвідношення вказаних факторів зростання, роль кожного з них, як показує історична ретроспектива, будуть різними. Це дає підставу вважати, що і в довгостроковій перспективі темпи економічного зростання в окремих країнах будуть неоднаковими, причому фактори випереджаючого зростання теж будуть різними. Визначальна роль при цьому належатиме якісним змінам геополітико економічній конфігурації світу, які відбулися на рубежі тисячоліть.

Економічне зростання в Україні на

нинішньому етапі забезпечити вкрай важко. Адже в структурі економіки України за роки ринкового реформування відбулися негативні зміни, що свідчить про деіндустріалізацію народного господарства, суттєві міжгалузеві перекося. Найбільші відмінності промислової структури України від світових показників полягають у надзвичайно низькій питомій вазі машинобудування, яка є основою науково технологічного прогресу, а також легкої промисловості. Зберігається домінування у структурі промисловості виробництва продукції з низькою доданою вартістю. Промисловість України характеризується технологічною відсталістю та низькою інноваційною активністю суб'єктів господарювання, застарілою структурою її переробної частини, посиленням технологічної залежності від економічно розвинених країн.

Частка вітчизняної науковомісткої продукції на світовому ринку високотехнологічної продукції становить 0,05 - 0,1%. У цілому в Україні близько 95% обсягів виробленої продукції належить до 3-го (60%) і 4-го (35%) укладів. Частка ж продукції вищих технологічних укладів в економіці країни становить: 4% для 5-го і 0,15% для 6-го. Зростання ВВП за рахунок впровадження нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7%, тоді як у розвинених країнах цей показник досягає 60% і навіть 90% [7, с.51,52].

За рівнем фінансування дослідницько-інноваційної діяльності Україна значно поступається реальній практиці розвинених країн. Зокрема, країни ЄС витрачають на дослідження і розробки 25-30% від загальних асигнувань на утримання вищих навчальних закладів. Наша країна - трохи більше 3%. На науку та дослідження в Україні виділяється 0,9% ВВП, у країнах ОЕСР - 2%, в Японії та США - близько 3%, за Лісабонською стратегією - до 3% [8, с.46]. Негативною залишається тенденція скорочення в країні наукових кадрів.

При цьому треба врахувати неухильне старіння основних засобів в Україні. Ступінь їх зносу за 2000 - 2009 роки в країні, згідно з даними Міністерства економіки України, зріс з 47,7 до 60,0%. Україна так і не вийшла з інвестиційної кризи, яка почалася з розвалом СРСР. Якщо в 1991 р. обсяги інвестицій в основний капітал до 1990 р. становили 92,9%, у 1995 р. - 29,1%, у 2000 р. - 25,2%, а в 2009 р. - менше 60%. За таких умов країна зможе щорічно оновлювати основні фонди всього на 4-6%. А це означає, що в Україні і надалі залишатимуться надзвичайно низькі показники ефективності економіки.

Продуктивність праці за ПКС в Україні упродовж 2001-2008 рр. становила 12,2-16,4%

продуктивності праці США, 15,9-22,2 - Німеччини, 13,4- 19,6 - Франції, 16,1-21,2 - Великої Британії, 17,6-23,6% продуктивності праці Японії. Порівняно з новими країнами-членами ЄС продуктивність праці в Україні у 2008 р. становила 30-33% продуктивності праці Чеської Республіки, Угорщини, Словаччини, 38% - Польщі, 50,4 і 55,6% продуктивності праці, відповідно, Росії і Румунії. Оцінюючи темпи ВВП на середньострокову перспективу, треба відзначити, що для досягнення рівня продуктивності праці нових країн-членів ЄС і високорозвинених країн Україні буде необхідно 10-15 років при умові здійснення комплексного підходу до модернізації її економіки [9, с. 97, 101].

Усе це переконливо свідчить про те, що процес закріплення за Україною низькотехнологічних сфер виробництва зростатиме і в найближчі роки, не зважаючи на всілякі розмови про її перехід на інноваційний шлях розвитку.

Зламати цю небезпечну для України тенденцію можна, заклавши підвалини шumpетеріанської парадигми економічного зростання і розвитку, в основі якої інноваційний процес.

Пріоритетною складовою України має бути визначення галузей лідерів, які могли б швидко інтегруватися у глобальний світ. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, з одного боку, і отриманню нових технологій і ноу-хау, з другого боку, що дозволить значно підвищити продуктивність праці, інші показники ефективності економіки. Отже, згадані галузі мають спрямовуватися на експорт, який повинен зростати. Експортними товарами можуть бути не тільки сучасні літаки чи космічна техніка, а й будь-які інші товари та послуги (наприклад, цукор, олія, фрукти, послуги, в тому числі туризм). Головне, щоб ці товари вироблялися на рівні сучасних досягнень НТП і відповідали потребам споживачів.

Загострення національної та глобальної конкуренції обумовлює необхідність нових форм втручання держави в економіку, які пов'язані з підтримкою технологічного рівня, конкурентоспроможності національних галузей, своїх фірм. Отже, активний вплив держави на згадані процеси, її адекватна політика стає важливим чинником прогресивного розвитку країни, захисту її національних інтересів. У зв'язку з цим Україні необхідно розробити нові концептуальні засади державного регулювання, які б на основі інноваційної моделі розвитку привели до темпів економічного піднесення, що значно перевищують відповідні показники розвинених країн, сприяють структурно-технологічній модернізації народного господарства та зростанню добробуту населення.

У цьому контексті кормчим України давно пора усвідомити таку просту істину: "У війнах минулого билися армії і військово-морські флоти. У великих війнах ХХІ століття борються вчені, інженери і компанії, які перетворюють ідеї в готові продукти, що продають мільярдам споживачів. У минулому армії, які здобували перемогу, мали більш досконалу зброю, більше солдатів, більше мудрих головнокомандуючих. У ХХІ столітті у битвах змагаються команди вчених, і перемога потребує більш креативного розуму, кращих ідей, кращих лабораторій, кращих здібностей комерціалізувати інновації, кращих здібностей створювати попит і продавати нові товари та послуги" [10, с.19-20].

Отже, до перемоги в битвах ХХІ століття веде лише шumpетеріанська, тобто інноваційна активність. На жаль, вона практично цілком і повністю ігнорується в Україні. Закономірним результатом цього став інноваційний дефолт України, незважаючи на те, що саме на українській землі, в Чернівецькому університеті 100 років тому починав свою науково-педагогічну та науково-дослідницьку діяльність Й.Шумпетер, який подарував світу інноваційну парадигму економічного зростання та розвитку.

Список літератури

1. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й.А.Шумпетер; [предисл. В. С.Автономова; пер. с нем. В.С.Автономова, М.С.Любского, А. Ю.Чепуренко; пер. с англ. В.С.Автономова, Ю.В.Автономова, Л.А.Громовой, К.Б.Козловой, Е.И.Николаенко, И.М.Осадчей, И.С.Семененко, Э.Г.Соловьева]. - М.: Эксмо, 2008. - 864 с. - (Антология экономической мысли).
2. Там же.
3. Schumpeter J.A. The Economics and Sociology of Capitalism / J.A.Schumpeter / Ed. R.Swedberg. - Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1991.
4. Cheng S., Stough R.R., Jackson R.W. Measuring and building high-quality entrepreneurship: a research prospect / Shaoming Cheng, Roger R. Stough, Randall W. Jackson // Innovation: The European Journal of Social Science Research. - September 2009.
5. Шумпетер Й. Цит. праця.
6. Reinert E.S. Increasing Poverty in a Globalised World: Marshall Plans and Morgentau Plans as Mechanisms of Polarisation of World Income [Electronic resource] / E.S. Reinert/ - Mode of access: http://www.networkideas.org/featart/aug2003/Inc_Pov_Globalised_World.pdf
7. Україна - 2015: Національна стратегія розвитку. - Київ, 2008.
8. Модернізація України - наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. - К., 2011.
9. Соколик М.П. Продуктивність і оплата праці за паритетом купівельної спроможності в Україні та

Аннотация

Петр Ещенко

ШУМПЕРИАНСЬКИЙ ВИД АКТИВНОСТІ - В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Рассматривается шumpетерианский тип экономической деятельности, доказываются преимущества инновационной парадигмы экономического роста и развития, разработанной Й.Шумпетером, предлагается Украине внедрить доктрину опережающего развития посредством активации роли государства и перехода к инновационному развитию.

Ключевые слова: инновационная парадигма, инновационный процесс, экономический рост, экономическое развитие, новые комбинации, предприниматель - новатор, покупательная сила.

Summary

Peter Yeshchenko

SHUMPERIANSKYIY TYPE ACTIVITY - IN UKRAINE ECONOMY

The authors are considered the schumpeterian type of economic activity. The advantages of innovative paradigm of the economic growth and development worked out by J.Schumpeter are grounded. It is offered to Ukraine to implant the doctrine of advance development by the activation of the state role and by transition to the innovative development.

Keywords: innovative paradigm, innovative process, economy growth, economic development, new combinations, entrepreneur as leader and innovator, purchasing force.